

KOUDELA PÁL*

A KIVÁNDORLÁS ÉS A JÓLÉT ÖSSZEFÜGGÉSE HAZÁNKBAN AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTT ÉS UTÁN¹

CONNECTIONS BETWEEN EMIGRATION AND WELLBEING IN HUNGARY BEFORE AND AFTER THE FIRST WORLD WAR

ABSTRACT

Immigration policy of the United States of America right after the First World War altered basically emigration from Hungary. Both its direction, volume and character changed but its impact on sending society is controversial. Decreasing emigration is evidently important but during the following 80 years migrational patterns remained mostly economic based. 1945, 1956 and 1989 caused high fluctuation but those peaks were only politically determined short periods thus real change occurred only when Hungary accessed to the EU.

1. Bevezetés

A migráció a történelemben mindig is jelentős szerepet játszott az ok és az okozat oldalán is, amikor a társadalom szerkezetét, értékrendszerét, munkaerőpiacát, és/vagy természetes makrogazdasági összefüggéseket emeljük ki. A magyar történelemben konvencionálisan politikatörténeti korszakokhoz köthető a kivándorlás ábrázolása: így elsősorban az 1848–49 előtti időszakot csupán esetlegesen, egyes epizódokon keresztül ismerjük – általánosítani aligha lehet. A nagy politikai menekültáradatot már könnyebb akár biografikusan is szemléltetni, habár érthetően a jelentősebb személyiségek szerepe korlátozott, ill. az ő bemutatásukra korlátozódik értelmezési keretünk. A gazdasági kontextus a Kiegyezés követő időszakra szokványos keret – és nem véletlen, hogy nem Dualizmust említék, hiszen még az 1921–24-es alapvető változások – nevesen az amerikai kvóta törvények sem igazán befolyásolják a klasszikus makrogazdasági és strukturalista értelmezési lehetőségeket egészen a közelmúltig.

2. Az első világháború előtt

Tekintsük át vázlatosan ezt az időszakot migrációs szemmel. Nem célunk itt és most részletesen elemezni, csupán néhány ritkán összefüggésbe hozott elemet, élettípust kiemelni. A nagy politikai menekültáradat nem szükségképpen korlátozódott például a politikai elitre, Kossuthra és körére, Arad menekültjeire stb. A nagy politikai nyomás évekig félelmet keltett olyanokban is, akik vélhetően nem számíthattak lényeges megtorlásra, büntetésre vagy korlátokra életükben, pályájukon. A tényleges tengerentúli irány valójában az ötvenes-hatvanas években jellemzővé válik, annak ellenére, hogy számszerűen csak az 1880-as évektől éri el azt a szintet, ami befolyásolja a gazdaságot is. Michael Kovats de Fabriczy az Egyesült Államok lovasságának egyik alapítója már a Függetlenségi Háború alatt a tengerentúlon szolgált. Kovács Mihály néven született Karcagon 1724-ben. Nemesi származású,

* Koudela Pál PhD, docens, Kodolányi János Főiskola.

Mária Terézia és Nagy Frigyes lovassága után Franciaországban ajánlotta fel szolgálatait Benjamin Franklinnek.² De, hogy ne menjünk ilyen messzire, a híres Haraszthy Ágoston 1812-ben született Pesten. Unokatestvérével csupán azért utazott át az Atlanti Óceánon, hogy lássa Amerikát, nem menekült sem az osztrákok sem a szegénység elől – birtokai itthon is kellő megélhetést jelentettek volna – mégsem tért haza, s mint az közismert, ő lett a „Kaliforniai Szőlőművelés Atyja” – legalábbis ott így tartják számon. Megalapította a Buena Vista Vineyards-ot sőt még Wisconsinban is ő volt az első ültetvényes.³ De a jól ismert példák mellett érdemes egy tipikus menekültet is említeni. Rombauer Tivadar Lőcsén született 1803-ban, régi szász család sarjaként. Gyerekként Ungvárra került, majd az első nehézipari nagyvállalatok egyikének az Ózdi Gépgyárnak az alapítói között találja magát, ahonnan már egyenes út vezetett a szabadságharc fegyverellátásának vezetéséhez, Arad védelmi rendszerének biztosításához – nem csoda, ha menekülnie kellett. London után Amerika, St. Louis. Gyerekei között nagyrészt szintén mérnököket találunk: a transzkontinentális vasútnál, vagy az Eads Bridge kivitelezésénél. Három nemzedéssel később Irma Rombauer az országsherte híres Joy of Cooking szerzője, mai utódai pedig a Rombauer Vineyards tulajdonosai Kaliforniában.⁴ A nagy menekültáradat mégis csupán 2710 magyart kivándorlót eredményez 1860-ra az Egyesült Államokban.⁵

A 19. század utolsó néhány évtizede jelentős változást okozott Európa szerte a tengerentúli kivándorlásban. Közel ötven millióan hajóztak a tengerentúlra az Első Világháborúig, közülük harmincöt millió az USA-ba. Négy millió köztük a Monarchiából 1861–1913 között, de a többség 1899 után. Habár egyharmaduk 2–5 éven belül hazatért, számuk nagyságrendekkel nagyobb a korábbi korszakhoz képest, és mindez az alapvetően gazdasági okok miatt. Gazdasági okon persze nem csupán a hazai dekonjunktúra időszak vagy az etnikai mozgalmak okozta kirekesztettség érzését kell számon tartanunk mint push faktort (a kivándorlók nagy része valamely kisebbséghez tartozott, akik pl. a szlovákok ekkoriban már jól artikulált nemzeti mozgalommal, ideológiával, szervezettel rendelkeztek pl. Túróc-szentmárton, Matica vagy Rovnianek); vagy a növekvő gazdasági teljesítményt, a mezőgazdaság középnyugati terjeszkedését odaát mint pull faktort. Ide tartozik a tengeri hajózás fejlődése is. A rendszeressé váló utasforgalom elérhetőbb lehetőségeket és árakat jelentett. Az ilyen okokat, még ha nem is csoportosíthatjuk az előbbieket szerint, mégis egyértelműen gazdaságiak, és nem a társadalom értékrendszerének változásában kereshetők. Az USA egy főre jutó GDP-je 1820-ban már kétszer nagyobb, mint a kelet-európai átlag: 1257 (1990-es) nemzetközi dollár a 683-mal szemben. 1913-ra ez e különbség már több mint háromszoros: 5301 nemzetközi dollár az 1695-höz képest.⁶ Két nagyobb migráns társadalmi csoportot érdemes kiemelni ebben a korszakban: a parasztokat és a zsidó kézműveseket, mindkettőt munkaerő-piaci, és/vagy politikai okok kényszerítik távozásra.⁷

1882-től aztán megindult a tömeges kivándorlás az USA-ba, hazánk 996 000 fős negatív vándorlási különbözetéből 700 000 tisztán az USA érdeme.⁸ De Amerika szemszögéből a bevándorlók főként Oroszországból érkeztek; a májusi törvények hatására zsidók milliói hajóztak át az óceánon. Harminc évig volt érvényben a törvény, becslések szerint kétféle zsidó vándorolt Oroszországból Amerikába, és persze a kényszer indította a Harkovi Egyetem diákjait Israel Belkind vezetésével Palesztinába is (az első zsidó telepések nyomán egyre többen érkeztek, megindítva a modern Izrael megteremtését – a Judenstaat csak 1896-ban jelent meg). A kelet-európai mellett a dél-európai kivándorlás is tömegessé vált, a hagyományos protestáns, angolszász népesség kezdte „szorongatva” érezni magát. Persze ez a huntingtoni ideológia még ma is nevenségesen rasszista: egyrészt az alapító telepések sem csak angolok voltak, hanem jelentős részben hollandok, a 19. század előtt már nagyszámú skót bevándorló egészítette ki a képet, majd a 40-es évektől az írek és a németek voltak főszerep, akik még csak nem is voltak protestánsok. És ne kérdezzünk meg egy irt,

hogy angolszász-e. De, hogy nem vád a rasszizmus, azt könnyen igazolhatjuk, ha az eugenikai programokra gondolunk. Az Immigration Restriction League 1894-es megalakulása a Harvardon egyértelműen eugenikai program volt, az 1909-ben alapult Committee on Eugenics és a Eugenics Record Office-t már a Rockefeller és Carnegie család támogatta⁹ és olyan tagjai voltak, mint Alexander Graham Bell, Vernon Kellogg vagy Luther Burbank. Nem vitás, hogy a törvényhozást is befolyásolták,¹⁰ hogy az alsóbbrendű kelet-, és dél-európai faj ne szennyezze az amerikai népet. Nem is beszélve a sterilizációs programokról, a házasságkorlátozásról.¹¹ Mindehhez társult a hadba lépés 1917 április 2-án, félelmet, idegengyűlöletet és vörös-veszélyt indukálva. Eredménye többek közt a sok deportálás, politikai per (pl. Sacco és Vanzetti 1920). Mindezek fényében nem meglepő az 1917-es bevándorlási törvény – igaz Wilson vétójával – az anarchisták mellett a homoszexuálisok, mentális betegek és egyéb nemkívánatos személy kizárásáról. Az igazi, döntő lépés azonban csak ezután következett.

Az első világháború és az Egyesült Államok szerepe a magyar kivándorlásban

Természetesen sokfajta tényező szerepet játszhat, ha a vándormozgalom mozgatórugóit keressük. Ilyen volt akár maga a háború is, tekintettel arra, hogy éppen a migrációban legaktívabakat, a munkaképes férfiakat tartotta oly hosszú ideig (vagy örökre) a fronton, mégis az 1914 és 1922 között milliók hagyták el otthonukat részben éppen a háború vagy annak következményeként. Nagy bevándorlási hullám ez hazánk történetében is, 6–700 000 az elcsatolt területekről expatriálók száma. Ugyancsak figyelembe kell venni a háború vége felé kitört, és másfél évig tartó influenzajárványt (mint tudjuk, a valaha volt legnagyobb halandóságút). Mindez érthetően csökkentette a kivándorlást hazánkból. Végét a periódusnak mégis az 1921-es majd az 1924-es kvótatörvények jelentették. Ha belegondolunk, hogy a század első évtizedében ötmillió kelet-, és dél-európai vándorol be az USA-ba,¹² akkor az eredeti 1910-es népszámlálási adatok módosítása az 1890-esre érhető lépés.¹³

Számunkra ez döntő fordulat volt, hiszen magyarok alig voltak számottevő részarányban a tengerentúlon. A vándorlás egyértelműen munkahelyek keresését, megélhetési célokat szolgált, de ugyanebből a célból vándoroltak ki magyarok Ausztráliába vagy Kanadába is. A nagyrészt (68,7%) férfiakból álló, többségében fiatal, család nélküli kivándorlók az iparban és a mezőgazdaságban találtak fizikai munkát. Persze Kanada nézőpontja más: még a századfordulón is alig több ötmilliónál a népessége, a megelőző húsz évben pedig több a kivándorló, mint a bevándorló az USA északi szomszéd országában.¹⁴ 1880-ban mindössze két magyar vándorolt Kanadába, három évvel később harmincnyolc. A bevándorlást valahogy segíteni kellett, és ahogy ez a déli szomszédnál is bevált sokszor ügynökök propagálták az állásokat Európa szerte. Érdekes epizódja a történetnek Esterházy Pálé, aki egyébiránt Packh János névvel született Esztergomban, 1931-ben.¹⁵ A legenda szerint Esterházy Miklós volt az igazi apja, amit az arisztokrata család természetesen sosem ismert el. Ennek ellenére felvette a nevet a kiegyezés évében. Packh egyébként részt vett a Szabadságharcban, aminek eleste után Londonba majd a tengerentúlra menekült, hogy ott szövetségi bevándorlási hivatalnokként dolgozzon egészen 1970-ig, amikortól ezt a pozíciót csak amerikai állampolgárok tölthették be. Ezután az Első Amerikai–Magyar Gyarmatosító Vállalatnál talált állást, míg végül a Canadian Pacific Railway 1885-ben meghívta, hogy segítsen áttelepíteni Amerikában élő magyar emigránsokat Nyugat-Kanadába. A következő évben már állami hivatalnok, aki „New Hungary” néven szervezett kolóniákat. Külön társaságot alapított e célból és Pennsylvaniából magyar parasztokat és bányászokat telepített Kanadába. Az első település, amit alapított Manitobában volt: Huns Valley. A

következőnek már az Esterház (később Esterházy) nevet adta.¹⁶ Magyarországról is hív telepeket, 1893-ban 241 bevándorló, a század végéig 1081 magyar érkezett segítségével Kanadába. A 20. század első évtizedében a magyar bevándorlók száma megugrott 6506-ra, nagyrésztük Saskatchewanban telepedett le. Számítalan magyar nevű település keletkezett ekkoriban, mint Halmok, Otthon, Békevár (ma Kipling). Esterházy városnak 1902-ben már 900 lakosa volt, nem csoda, ha Saskatchewan Little Hungary-nak hívták Kanada-szerte. A valóságban persze a magyarok száma alacsony: az egész országban mindössze 11 648 a háború előtt, és ebből csupán 6534 lakott a közel félmillió Saskatchewanban. Az Egyesült Államok közel négyszáz ezres magyarságához képest ez csekély szám. A háború után lezárt útvonal hatással volt nemcsak a kivándorlás számára, hanem útvonalára. Kanadában megnőtt a magyar kivándorlók száma: a húszas években már 37 000-en utaztak oda letelepedési szándékkal. Az 1931-re negyvenezer fölé emelkedő magyar létszám már közösséget teremtett. Magyar iskolák, templomok, könyvtárak és társaságok alapultak. 1910-től adták ki a Canadai Magyar Farmer című újságot, nyolc éven át, de az 1924-től megjelenő Canadai Magyar Újság már 1974-ig fennmaradt.¹⁷

A háború és a kvóták nemcsak Magyarországot, hanem az egész keleti féltekét érintette, a preferált országok Anglia, Írország és Nyugat-Európa maradt, pl. Németország. De összességében nagymértékben reduktálta a bevándorlók számát az Egyesült Államokban. Ugyanekkor a Weimari köztársaság növekvő gazdasági ereje a korábbi negatív német vándorlási arányokat pozitívba fordította. A húszas évek demokratikus légköre is kedvezett a bevándorlásnak. Kelet-európai háborús menekültek, politikai emigránsok és lengyel alkalmi munkások dominálták a nagy porosz gazdaságokat. Zsidók, lengyelországi és elzászi németek, a bolsevizmus elől menekülő oroszok és magyarok áramlottak Németországba.¹⁸ A hiperinfláció alatt már békés mennyországgént éltek meg Berlint a bevándorlók, majd a Dawes-terv nyomán ismét az Egyesült Államok döntött a magyar migrációról – ámbár nem kizárva, hanem bevándorlásra készítve Németországba.¹⁹ 1924 és 1932 között évi 1500 és 2000 között kapott munkavállalási engedélyt Magyarországról érkező bevándorló, ami csupán 10%-a volt a teljes bevándorlásnak. Kicsit nehéz megállapítani a korábbi adatokból a magyarok számát, a külföldiek ugyanis a Monarchiából 1910-re már 667 159-en vannak, de nincs megkülönböztetve a magyar az osztrák bevándorlótól. Nagyrésztük az iparban helyezkedett el.²⁰

Hazánk szemszögéből nézve Weimar bizonyos értelemben kiváltotta az USA szerepét. A Numerus Clausus olyan nyomást adott a kivándorlásnak, amit egy polgári és demokratikus ország reménye is éltetett. 1933 persze mindent megváltoztatott, és továbbköltözésre serkentette a korábban bevándorolt magyar és egyéb kelet-európai zsidó menekülteket. Franciaországba, Nagy-Britanniába, néha a Szovjetunióba, majd a második világháború kitörésekor ismét az Egyesült Államokba. Weimar számára ellenőrizhetetlenek maradtak a keleti határok, és nagymértékű idegen etnikumú bevándorlás nagyban hozzájárult az ideológiai extrémítások kialakulásához is.²¹

Mindennek a sok összetevőnek még sincs alapvető befolyása a migráció mögött meghúzódó egyéni összetevőkre. A meghozott döntéseket az egyéneken vagy csoportokon érvényesülő külső társadalmi, politikai vagy gazdasági hatások befolyásolták, akárcsak korábban. Értékrendjük, hozzáállásuk nem mérvadó összetevő, kivándorlásukat húzó vagy toló kényszerítő erők irányították. A modern jóléti migráció ezzel szemben a célországot mintegy másik munkahelyként értelmezi. A korabeli vándormozgalmat könnyű megérteni gazdasági-politikai okok mentén, belső szerkezetét demográfiai-közösségi rétegek szerint ábrázolni. A mai migrációban alapvető változás ehhez képest, hogy a döntéseket egészen másfajta motivációs összetevők segítik vagy hátráltatják – nem is beszélve a határok átértelmeződésének. A gazdasági különbségek itt is szembeötlőek. Hazánk egy főre jutó GNP-je

1925-ben mindössze 365 dollár volt (1960-as értéken számolva), míg Németországé 712 dollár. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen makro-mutató csak keret: hiába ugrik 1938-ra ez az érték 1126 dollárra, Németország – érthető okokból – már nem vonzó hely.²² De Weimar nagy munkaerő-piaci kereslete a fokozódó tőkebeáramlásból fedezett beruházások miatt – különösen az iparban – még az volt.²³

Ami Weimar után maradt

A harmincas évek természetesen már Németországot is lezárják a magyar kivándorlók elől. A Második Világháború után kb. 250 000 ember menekült az oroszok elől – ők nem hittek a polgári demokrácia tartósságában. Nagybőra Nyugat-Európa és Amerika a célpont. A kommunista elnyomás évtizedei lezárták a határokat – a természetes kelet-nyugati irány csak minimális legális és illegális migrációt tett lehetővé: pl. olimpikek, 1962-es Helsinkiben VIT találkozóra kiutazók, akik nem jöttek haza stb. Kivételt képez 1956 a maga 200 000 menekültjével, akik közül 36 637 az USA-ba ment.²⁴ A politikai menekültek még az ötvenes években sem mind voltak illegális kivándorlók. A Spanyol Lovasiskolát 1933. szeptember elsején hozták létre az örkénytábori Lovagló- és Hajtótanárképző Iskola keretében. Az előbbinek lett parancsnokhelyettese Hazslinszky-Krull Géza. Rendkívül eredményes galopp-, ugró és díjlovas volt, aki számos élvonalbeli magyar lovasistiztet nevelt. 1930-ban egy évre a bécsi spanyol lovasiskolához vezényelték, majd ismét Budapestre került, s végül a tanári pályáját folytatta. 1940-ben nevezték ki a spanyol lovasiskola vezetőjének, majd a 2. önálló huszárezred parancsnokának, s 1943-ban a lovas testőrség parancsnokának. Miután megszűnt a testőrség, 1944-ben Bábólnára került a méneskari lovaglóliskola tanárként, majd a frontra vezényelték. Ő mentette ki Budapestről Bethlen Istvánt 1944. március 19-én, a német páncélos egységeket kijátszva, s a miniszterelnököt első búvóhelyére juttatta. Október 16-ára virradó éjszaka lefegyverezte a nyilasokhoz átállt járőrparancsnokát, és az árulásról jelentést is tett. 1945 és 1948 között szovjet hadifogságban volt.

Mindezen előzmények után természetesen a Rákosi-éra alatt B-listára került: származása és korábbi tevékenysége alapján kitelepítették, mint ahogyan mindenkit kitelepítettek, akik „csak rendfokozatukat veszítették”, hozzá hasonló módon 1951 után.²⁵ Hamar visszatért azonban, s először éjjeliőrként dolgozott, majd 1953 és 1959 között, ahogyan általában a sorstársai, ő is a mezőgazdaságban talált magának munkát. Ugyanakkor, rendhagyó módon, kifejezetten befolyásos beosztást kapott, legalábbis az ő helyzetéhez képest: a Mezőhegyesi Állami Gazdaság ménésének lett a sportszakfelügyelője, ami korábbi tisztségeivel egybevetve alacsonyabb státust jelentett ugyan, de akkor így is meglepő volt. Mindezek után nem is csodálkozhatunk azon, hogy 1959. március hetedikén a holland királyi udvar közvetlen kérésére megengedték a kivándorlását Hollandiába, ahol a holland országos lovasszövetség tanára és felügyelője, s egyben a királyi udvar lovaglótanára lett. Valójában nem történt más, minthogy korábbi sorstársaihoz hasonlóan, ő is nyugatra távozott, de a többiekkel ellentétben nem 1945 és 1947 között, hanem jóval később, s még a Holland becsületrendet, az Orániai rendet is kiérdemelte, sőt vándordíjat is elneveztek róla.²⁶

A hatvanas években évente pár ezer legális és illegális disszidens hagyta el az országot – továbbra is elsősorban német nyelvterületet keresve.²⁷ Az őket mozgató erők persze korántsem csak gazdaságiak, még ha a gazdasági különbségek fennálltak és természetes módon hatottak is az egyéni döntésekre. (Megjegyzendő, hogy a kitelepítéseket, deportálásokat leszámítva minden kivándorlás egyéni döntés.) A turista útlevéllal nem hazautazók leginkább politikai menekültek - a nyolcvanas évekig ezt a státuszt általában meg is kapják a befogadó országokban.

A rendszerváltás már jól feltárt korszak, a nemzetközi vándorlás megugrik a sokszorosára, habár a kilencvenes évek magyar kivándorlási statisztikája mindvégig ezer alatti éves számot regisztrál, ma már jól tudjuk, hogy ennél jóval magasabb volt a kivándorlók száma. 1994-ben pl. a KSH mindössze 564 kivándorló magyar állampolgárt regisztrált, míg az európai országok bevándorló magyarjait összeadva 26 339 főt kapunk.²⁸ A kivándorlás mozgatórugói még mindig makrogazdaságiak; ezek hatnak az egyéni döntésekre – politikai okokról már nem beszélhetünk. Igaz, ezt már a nyolcvanas években is csak azok tették, akik igazolást kerestek sikertelenségükre, de a tágabb társadalmi keretek legalább megengedték nekik ezt.

A jólét mint migrációs tényező

A 2004-es EU csatlakozás olyan feltételeket teremtett, ami – igaz ekkor még csak Nagy-Britannia és Írország esetében – alapvetően megváltoztatta az egyénekre ható gazdasági környezetet, annak megéltését. Már nem két teljesen elszigetelt világ áll szemben egymással, hanem egymásba folyó, egymást átfedő gazdasági terek. 2006-ban Finnország, Görögország, Spanyolország, Portugália és Olaszország vált ennek a térnek a részévé, majd 2008-ban Luxemburggal, Hollandiával és Franciaországgal, 2009-ben pedig Belgiummal és Dániával bővült a horizont. Számunkra persze 2011 volt a legfontosabb év, amikor a két legkedveltebb célország: Ausztria és Németország oldotta fel munkaerő-piaci korlátozását. Hozzá kell tenni azonban, hogy bár számunkra sokszor az a képzet kapcsolódik ehhez a korlátozáshoz, amit annak hátterében sokszor hallottunk is, a németek inváziótól való félelme, ez a valóságban nem igazolódott. Már 2004 előtt is számtalan magyar és főként lengyel vendégmunkás dolgozott ott kétoldalú egyezmények segítségével (nem is beszélve a családgyesítéseket),²⁹ és a németek nagyon jól tudták, hogy a még a második világháború után kitalált gastarbeiter-ségük nem úgy működött, ahogy szeretnék volna. A csatlakozás előtt évi tízezer fölött fogadott magyarokat Németország – számunkra minden más ország elhanyagolható volt akkoriban –2008-ban pedig már 25 000, 2010-ben majdnem 30 000 magyar bevándorlót regisztráltak.³⁰ Igaz ebből csupán kevesebb mint a harmada tartós letelepülő, de német szemmel nem is a magyarok voltak a meghatározók, hanem a Lengyelek. Mint láttuk a szomszédos ország korábbi időszakokban is döntő a német bevándorlás szemszögéből. A magyar bevándorlók száma mégis 73%-os növekedést mutatott 2000 és 2010 között – ehhez képest a 2011-es nyitás a vártnál kisebb változást hozott.³¹ A kelet-európai bevándorlás 2012-től tovább nő, de nem nagyobb mértékben, mint 2011 előtt. 2012-ben Ausztriába is többen vándoroltak ki: 12 275 a magyarországi születésűek száma, ebből csak a fele tartós kitelepülő (kb. fele annyian hazatértek ugyanabban az évben).³²

De legalább ennyire fontos tényező a közlekedés olcsóvá válása, a társadalmi távolságok lerövidülése. 2003-ban indult az első reális árakkal dolgozó repülőjárat, 2005-ben átépítették a Ferihegy 1-et, a forgalom mindjárt 46%-ot ugrott egy év alatt.³³ 2011-ben végre hagyták csődbe menni a Malévet, a légiközlekedés, ami még egy évtizede is luxus volt, ma már hétköznapi – a cirkuláris migrációt elősegítő tényezőnek tekintjük. Egy száz évvel ezelőtti kivándorlás már csak az utazás finanszírozása és kivitelezése miatt is életre szóló döntés volt, ma nem az. Nem állítom, hogy a makrogazdasági hatások megszűntek: Németország egy főre eső GDP-je 2013-ban 39 500 dollár volt, míg hazánké csak 19 800 dollár. Ugyancsak jól leírhatóak a munkaerő-piaci összefüggések, a munkanélküliség különbsége (5,3% és 10,5% a két ország esetében). De a fő gazdasági okok között már így is az életszínvonalra tolódott a hangsúly.³⁴ Mégis van némi ellentmondás abban, hogy míg a nagyobb szellemi tőke jobb esélyeket nyújt a fogadó ország munkaerőpiacán, és könnyeb-

bé teszi a beilleszkedést számukra, tehát ellenállást vált ki a befogadó ország részéről (feltéve munkaerőpiacát), addig az alacsonyán iskolázottak, különösen a rurális térségekből érkezők, akik lassabban tanulják meg a nyelvet, jobban ragaszkodnak hozott kultúrájukhoz, jóval nagyobb hatással vannak a fogadó országra.³⁵ A 2004-ben csatlakozott országok szép példáját mutatják ennek. A kivándorlók egyértelműen két nagyobb csoportra oszthatók iskolázottság tekintetében. Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, és az iskolázottak elvileg nem találkoznak a munkaerőpiacon, de annak strukturálása nem ilyen egyszerű. A magasan iskolázott bevándorlók ugyanis a kevésbé megfizetett állásokat kajak meg,³⁶ így a befogadó népesség munkaerő-piaci struktúrájához képest van egy jelentős eltolódás. Bizonyítható, hogy a korlátozott nyelvhasználat nehézséget okoz a munkaerőpiacon,³⁷ de nem feltétlenül jelenti, hogy minden nyelvi korlát egyben migrációs korlát is, ugyanakkor a nyelvi korlátokba vetett hit/félelem lehet, sőt biztosan migrációs korlát.³⁸ A középső állításra példa lehet az az egymillió angol, akik Spanyolországban élnek és/vagy dolgoznak. Dél-Spanyolország agrártérsége régóta küzdenek az elnéptelenedéssel, akár csak már hasonló területek. A kilencvenes években azonban britek tízezrei kezdtek kivándorolni Barcelonától Malagáig, sokszor teljes nyelvtudás nélkül, és nem csupán Costa del Sol kisvárosaiba, hanem messze a szárazföld olajfa ültetvényei közé is. Sok kisvárosban már a népesség egyharmadát-felét teszik ki, újságok jelennek meg számukra angolul. Számukra vonzó a környezet, a napfény, az atmoszféra.³⁹ Persze sokan költöznek anyagi okokból: de nem a megélhetés miatt, hanem, mert angliai lakásaihoz képest egy spanyol kisváros nevetségesen olcsó. 60%-uk nem beszél spanyolul, és egyharmaduk nem is érintkezik a helyi lakossággal. Az integráció lassú, sokszor generációs: a legtöbb spanyolul nem tudó gyereke már anyanyelvi szintet ért el az iskolában. A munkalehetőségek sokféle, ma már nem kell feltétlenül helyhez kötni: home office vagy internetes kereskedelem mind területileg dezintegrált. Persze sokan dolgoznak folyóiratoknál, tanítanak angolt, fordítanak vagy nyitnak helyi boltot. 19 város vezetője angol Valenciában, és 60 angol iskola működik.⁴⁰

A nyelvi nehézségek megjelennek a magyar vagy általában a kelet-európai kivándorlóknál is: Nagy-Britanniában az újonnan csatlakozott országok bevándorlóinak egyharmada küzd ilyesmivel.⁴¹ Hazánkban a német nyelvtudás dominált egészen a kilencvenes évekig, ugyanakkor idegen nyelvet viszonylag kevesen beszéltek. A németet 400 000, míg angolt feleannyian használtak idegen nyelvként. 2011-re az angol másfélszerese lett a németnek, és a kettő együtt 2 300 000 nyelvismeretet jelent, ami három és félszerese a húsz évvel korábbinak. Mindez ugyancsak hozzájárul a migrációs lehetőségek kibővüléséhez, és Nagy-Britannia szerepének megnövekedéséhez.⁴² A számában növekvő bevándorló közösségek ugyanakkor csak részben teremtenek új formákat, kapcsolatokat. A virtuális kapcsolatok szerepe pedig viszonylag gyér. A csatlakozást követően megjelent fórumok, közösségi hálók speciális csoportjai stb. csekély közösségi erőt, és még kevesebb biztonságérzetet jelentenek. A hálózatos migráció egyelőre nem kapott újabb háttérrel velük. Megjelent ugyanakkor a jóléti elem közvetlen formában is. Míg ez korábban, és most is nagyrészt a kedvezőbb lehetőségek keresését jelenti a kedvező keresésének 2004 előtti formáival szemben. A választási lehetőségek megjelenése az egyféle kivándorlással ellentétben új jelenség. Egy éhező vagy politikailag, vallása miatt üldözött számára nem volt választás, legfeljebb, hogy hova menekül, és nyilván az elérhető legjobbat vagy legismertebbet választotta. Ha nem is üldözte sem a hazája, sem az éhség, akkor is hasonló döntést hozott a jobb reményében. Mára ennél komplexebb a választások összetett és sokszorozható, ismételtető folyamattá váltak. A befogadó nyugati EU országokban a jóléti szolgáltatások sok helyütt nem bírják el a bevándorlókat. Így van ez az említett spanyol egészségüggyel, oktatással, de nem véletlen az sem, hogy Románia és Bulgária már nem kapott azonnali mun-

kavállalási lehetőséget az Nagy-Britanniában. 2004 utáni elemzések ugyan folyamatosan kimutatták, hogy a bevándorlók hozzájárulása a gazdasághoz jóval nagyobb, mint a költség, amit a jóléti rendszerben megjelenítenek,⁴³ ez az arány azonban folyamatosan változott. Mára kialakult azoknak a jól elkülöníthető csoportja, akik kifejezetten ebből élnek: ne értük félre, ez nem csupán bevándorló jelenség, csupán a bevándorlók váltak hasonlókká a bennszülöttekhez.

Összegzés

A migráció új keretei és mintázata van kialakulóban, ami nem más mint az európai álmoknak a kiteljesedése: immár egy ország vagyunk, tehát nemcsak a munkaerőpiac, hanem annak árnyoldalai is közösek. Közös lett persze az oktatásügy is: a középiskolások – és persze a legjobbak – már jelentős számban nem iratkoznak be magyar egyetemekre, vagy onnan mennek tovább külföldre. Igaz, hogy ennek megint intézményi-anyagi okai is vannak, de a határok átjárhatóságának, és az egyéni döntések szerepének kibővülésének ugyancsak ékes bizonyítékai.

JEGYZETEK

1. Ezt a kutatást a Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés (TAMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069) pályázat támogatta.
2. Mappen, Marc–Lurie, Maxine N. (2004): Hungarians. In: Encyclopedia of New Jersey. Rutgers University Press. p. 395.
3. McGinty, Brian (1998): Strong Wine: The Life and Legend of Agoston Haraszthy. Stanford University Press.
4. Koudela Pál: Négy város – Négy család a Felvidéken. (megjelenés alatt) Ráció kiadó.
5. Vida István Kornél (2011): Hungarian Émigrés in the American Civil War: A History and Biographical Dictionary. McFarland, Jefferson.
6. Maddison, Angus (2007): Contours of the World Economy, 1–2030 AD. Essays in Macroeconomic History, Oxford University Press, p. 382, A.7 táblázat.
7. Puskás Julianna (1991): Migráció Kelet-Közép-Európában 19. és 20. században. In: Regio Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 4. sz.
8. Faragó Tamás (2011): Bevezetés a történeti demográfiába: I. kötet. BCE, Budapest p. 244 7.16 táblázat.
9. Wilson, Philip K (2002): Harry Laughlin's eugenic crusade to control the 'socially inadequate' in Progressive Era America. In: Patterns of Prejudice 36/1 pp. 49–67.
10. Gould, Stephen Jay (1996): The Mismeasure of Man. W.W. Norton & Company, New York.
11. Black, Edwin (2004): War Against the Weak: Eugenics and America's Campaign to Create a Master Race. New York, Four Walls Eight Windows.
12. U.S. Immigration and Naturalization Service. (1997): Statistical Yearbook of the Immigration and Naturalization Service, 1996. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. 2. tábla.
13. Eckerson, Helen F (1966): Immigration and National Origins. In: The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 367. pp. 4–14.
14. Statistics Canada. Government of Canada. 1851–1920. Censuses.
15. Dokcsák Győző (1980): A kanadai Esterházy története. Budapest: Magvető.
16. Willmott, Donald E. (1978): Ethnic solidarity in the Esterhazy area, 1882–1940. In: Ethnic Canadians: culture and education, ed. Kovacs, M. L. Canadian Plains Research Center, University of Regina, pp. 76–167.
17. Dreisziger, Nándor F. (1985): Research Note: Hungarians in the Canadian West. In: Prairie Forum, v. 10, no. 2 Fall pp. 435–453.
18. Oltmer, Jochen (2005): Migraion und Politik in der Weimarer Republik. Vandenhoeck und Ruprecht. Göttingen.

19. Németh István (2007): *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918–1945. I. kötet: Az 1918. novemberi forradalom és a weimari köztársaság*. L'Harmattan, Budapest, pp. 213–218.
20. Oltmer i. m. p. 410., 312., 314.
21. Sammartino, Annemarie H. (2010): *The Impossible Border. Germany and the East, 1914–1922*. Ithaca. Cornell University Press.
22. Bairoch, Paul (1976): *Europe's Gross National Product: 1800–1975*, *Journal of European Economic History*, Vol. 5, pp. 273–340 pp. 286, 6 táblázat; 297, 12 táblázat; 301, 14 táblázat.
23. Kerekes Lajos (1985): *A weimari köztársaság*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest p. 186.
24. U.S. Immigration and Naturalization Service. 1997. *Statistical Yearbook of the Immigration and Naturalization Service, 1996*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office. 2dik táblázat.
25. Szakály Sándor (2002): *Honvédség és tisztikar 1919–1945. Ister*, Budapest.
26. Bangha Ernő (1990): *A magyar királyi testőrség 1920–1944*. Európa, Budapest. p. 281.
27. Illés Sándor és Lukács Éva (2002): *Migráció és statisztika*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. (Népeségtudományi Kutató Intézet kutatási jelentései, 71.)
28. Gödri Irén és Tóth Erzsébet Fanni (2010): *Magyarország, Románia és Szlovákia kivándorlási folyamatai a rendszerváltozások után – eltérések és hasonlóságok*. In: *Demográfia* 53. évf. 2–3. szám: pp. 157–204. p. 160.
29. Salt, John (2005): *Current Trends in International Migration in Europe*. Council of Europe, CDMG.
30. *Statistisches Jahrbuch. Deutschland und Internationales*. 2012 Statistische Bundesamt. pp. 40–49.
31. *Berufsausweis für Ausländer ängstigt deutsche Firmen*. In.: *Die Welt*. 2011. Dec. 13. letöltve: <http://www.welt.de/wirtschaft/article13765842/Berufsausweis-fuer-Auslaender-aengstigt-deutsche-Firmen.html>
32. *International Migrations and Migrations within Austria acc.to Communes*. (2013): letöltve: <http://statcube.at/superwebguest/login.do?guest=guest&db=debevwan010>
33. *Repülőtér-forgalmi adatok Budapest Ferihegy (2005): Budapest Airport Rt. Budapest Ferihegy Nemzetközi Repülőtér Üzemeltető Rt. Készítette: Stratégiai és Üzletfejlesztési Igazgatóság 2005. november*.
34. Gilpin, Nicola–Henty, Matthew–Leos, Sara–Portes, Jonathan–Bullen, Chris (2006): *The impact of free movement of workers from Central and Eastern Europe on the UK labour market*. In: *DWP Working Paper No. 29*.
35. Portes, Alejandro–Rumbaut, Rubén G. (2006): *Immigrant America: A Portrait*. 3rd edition.
36. Saleheen, Jumana–Shadforth, Chris (2006): *The economic characteristics of immigrants and their impact on supply*. In: *Quarterly Bulletin, Q4 London, England: Bank of England*, pp. 374–385.
37. Koudela Pál (2011): *A nemzetközi vándorlás motívumai (The Motives of International Migration)*. In: *A 21. század kihívásai és Magyarország jövőképe*. Beszteri Béla (szerk.), Komárom-Veszprém, MTA VEAB, 143–152. o.
38. Koudela Pál (2013): *A fiatalok képe a nemzetközi vándorlásról és lehetőségekről*. In: *A felfedező tudomány*. (szerk. Beszteri Béla) Győr, <http://kgk.sze.hu/a-felfedezo-tudomany>
39. Tremlett, Giles (2006): *Spain attracts record levels of immigrants seeking jobs and sun*. *The Guardian*. 26 July és Burke, Jason (2005). *An Englishman's home is his casa as thousands go south*. *The Guardian*. 9 October.
40. Campbell, Duncan (2011): *Most Brits in Spain say no gracias to integration*. *The Guardian*. 29 March és Campbell, Duncan (2011): *Economic crisis: The pain in Spain*. *The Guardian*. 4 December.
41. Clark, Ken–Drinkwater, Stephen: *The labour-market performance of recent migrants*. In: *Oxford Review of Economic Policy* 24(3), 2008 pp. 495–516.
42. Koudela Pál: *International Migration Outflows from Hungary, Inflows to the UK as A Typical East-West Direction in the EU*. In: *Ege Stratejik Arastirmalar Dergisi (Ege Strategic Research Journal)* Vol. 4. No. 1. Izmir, Turkey. 2013. pp. 1–14.
43. Gillingham, Emma: *Understanding A8 migration to the UK since Accession*. London, England: Office for National Statistics 2010. p. 13.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bairoch, Paul (1976): Europe's Gross National Product: 1800–1975, *Journal of European Economic History*, Vol. 5, pp. 273–340 pp. 286, 6 táblázat; 297, 12 táblázat; 301, 14 táblázat.
- Bangha Ernő (1990): A magyar királyi testőrség 1920–1944. Európa, Budapest. p. 281.
- Berufsausweis für Ausländer ängstigt deutsche Firmen. In.: *Die Welt*. 2011. Dec. 13. letöltve: <http://www.welt.de/wirtschaft/article13765842/Berufsausweis-fuer-Auslaender-aengstigt-deutsche-Firmen.html>
- Black, Edwin (2004): *War Against the Weak: Eugenics and America's Campaign to Create a Master Race*. New York, Four Walls Eight Windows.
- Campbell, Duncan (2011): Most Brits in Spain say no gracias to integration. *The Guardian*. 29 March és Campbell, Duncan (2011): Economic crisis: The pain in Spain. *The Guardian*. 4 December.
- Clark, Ken–Drinkwater, Stephen: The labour-market performance of recent migrants. In: *Oxford Review of Economic Policy* 24(3), 2008 pp. 495–516.
- Dokcsák Győző (1980): *A kanadai Esterházy története*. Budapest: Magvető.
- Dreiszigler, Nándor F. (1985): Research Note: Hungarians in the Canadian West. In: *Prairie Forum*, v. 10, no. 2 Fall pp. 435–453.
- Eckerson, Helen F (1966): Immigration and National Origins. In: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 367. pp. 4–14.
- Faragó Tamás (2011): *Bevezetés a történeti demográfiába: I. kötet*. BCE, Budapest p. 244 7.16 táblázat.
- Gillingham, Emma: *Understanding A8 migration to the UK since Accession*. London, England: Office for National Statistics 2010. p. 13.
- Gilpin, Nicola–Henty, Matthew–Leos, Sara–Portes, Jonathan–Bullen, Chris (2006): The impact of free movement of workers from Central and Eastern Europe on the UK labour market. In: *DWP Working Paper No. 29*.
- Gould, Stephen Jay (1996): *The Mismeasure of Man*. W.W. Norton & Company, New York.
- Gödrí Irén és Tóth Erzsébet Fanni (2010): Magyarország, Románia és Szlovákia kivándorlási folyamatai a rendszerváltozások után – eltérések és hasonlóságok. In: *Demográfia* 53. évf. 2–3. szám: pp. 157–204. p. 160.
- Illés Sándor és Lukács Éva (2002): *Migráció és statisztika*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. (Népeségtudományi Kutató Intézet kutatási jelentései, 71.)
- International Migrations and Migrations within Austria acc.to Communes. (2013): letöltve: <http://statcube.at/superwebguest/login.do?guest=guest&db=debevwan010>
- Kerekes Lajos (1985): *A weimari köztársaság*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest p. 186.
- Koudela Pál (2011): *A nemzetközi vándorlás motívumai (The Motives of International Migration)*. In: *A 21. század kihívásai és Magyarország jövőképe*. Beszeri Béla (szerk.), Komárom-Veszprém, MTA VEAB, 143–152. o.
- Koudela Pál (2013): *A fiatalok képe a nemzetközi vándorlásról és lehetőségekről*. In: *A felfedező tudomány*. (szerk. Beszeri Béla) Győr, <http://kgk.sze.hu/a-felfedezo-tudomany>
- Koudela Pál: *International Migration Outflows from Hungary, Inflows to the UK as A Typical East-West Direction in the EU*. In: *Ege Stratejik Arastirmalar Dergisi (Ege Strategic Research Journal)* Vol. 4. No. 1. Izmir, Turkey. 2013. pp. 1–14.
- Koudela Pál: *Négy város – Négy család a Felvidéken*. (megjelenés alatt) Ráció kiadó.
- Maddison, Angus (2007): *Contours of the World Economy, 1–2030 AD. Essays in Macro-Economic History*, Oxford University Press, p. 382, A.7 táblázat.
- Mappen, Marc–Lurie, Maxine N. (2004): Hungarians. In: *Encyclopedia of New Jersey*: Rutgers University Press. p. 395.
- McGinty, Brian (1998): *Strong Wine: The Life and Legend of Agoston Haraszthy*. Stanford University Press.
- Németh István (2007): *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918–1945*. I. kötet: *Az 1918. novemberi forradalom és a weimari köztársaság*. L'Harmattan, Budapest, pp. 213–218.
- Oltmer, Jochen (2005): *Migraion und Politik in der Weimarer Republik*. Vandenhoeck und-Ruprecht. Göttingen.

- Portes, Alejandro–Rumbaut, Rubén G. (2006): *Immigrant America: A Portrait*. 3rd edition.
- Puskás Julianna (1991): Migráció Kelet-Közép-Európában 19. és 20. században. In: *Regio Kisebbségtudományi Szemle* 1991. 2. évf. 4. sz.
- Repülőtér-forgalmi adatok Budapest Ferihegy (2005): *Budapest Airport Rt. Budapest Ferihegy Nemzetközi Repülőtér Üzemeltető Rt. Készítette: Stratégiai és Üzletfejlesztési Igazgatóság* 2005. november.
- Saleheen, Jumana–Shadforth, Chris (2006): The economic characteristics of immigrants and their impact on supply. In: *Quarterly Bulletin*, Q4 London, England: Bank of England, pp. 374–385.
- Salt, John (2005): *Current Trends in International Migration in Europe*. Council of Europe, CDMG.
- Sammartino, Annemarie H. (2010): *The Impossible Border. Germany and the East, 1914–1922*. Ithaca. Cornell University Press.
- Statistics Canada. Government of Canada. 1851–1920. Censuses.
- Statistisches Jahrbuch. Deutschland und Internationales. 2012 Statistische Bundesamt. pp. 40–49.
- Szakály Sándor (2002): *Honvédség és tisztikar 1919–1945*. Ister, Budapest.
- Tremlett, Giles (2006): Spain attracts record levels of immigrants seeking jobs and sun. *The Guardian*. 26 July és Burke, Jason (2005). An Englishman's home is his casa as thousands go south. *The Guardian*. 9 October.
- U.S. Immigration and Naturalization Service. (1997): *Statistical Yearbook of the Immigration and Naturalization Service, 1996*. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Vida István Kornél (2011): *Hungarian Émigrés in the American Civil War: A History and Biographical Dictionary*. McFarland, Jefferson.
- Willmott, Donald E. (1978): Ethnic solidarity in the Esterhazy area, 1882–1940. In: *Ethnic Canadians: culture and education*, ed. Kovacs, M. L. Canadian Plains Research Center, University of Regina, pp. 76–167.
- Wilson, Philip K (2002): Harry Laughlin's eugenic crusade to control the 'socially inadequate' in Progressive Era America. In: *Patterns of Prejudice* 36/1 pp. 49–67.